

1. Foném ve znakovém jazyce

OJ606 Fonetika a fonologie znakových jazyků

26.9.2019

Organizační info, cíle, obsah

- čtvrtek 16:00-17:10
- D33
- *Na konci kurzu dokáží studenti strukturovat lexikální jednotku českého znakového jazyka na jednotlivé parametry, rozumí roli fonému v přirozeném jazyce a dokáže ji na konkrétním příkladu popsat.*
- *Kurz vzniká jako příprava pro nový studijní program Tlumočnictví českého znakového jazyka (podzim 2020).*

Literatura, zdroje dat

- Kapitola III. **Phonology**: SANDLER, Wendy a Diane C. LILLO-MARTIN. *Sign language and linguistic universals*. First published. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. (v ISu)
- Videá v ČZJ, slovník on-line <http://www.dictio.info> (MU, středisko Teiresiás)
- Seznam bibliografie (v ISu)

Předpoklady, požadavky

▶▶ úvodní kurz z fonetiky a fonologie

✗ prezence / účast

✓ reakce

✓ ústní zkouška

(data ze znakového jazyka, vysvětlit; z kapitoly Phonology učebnice)

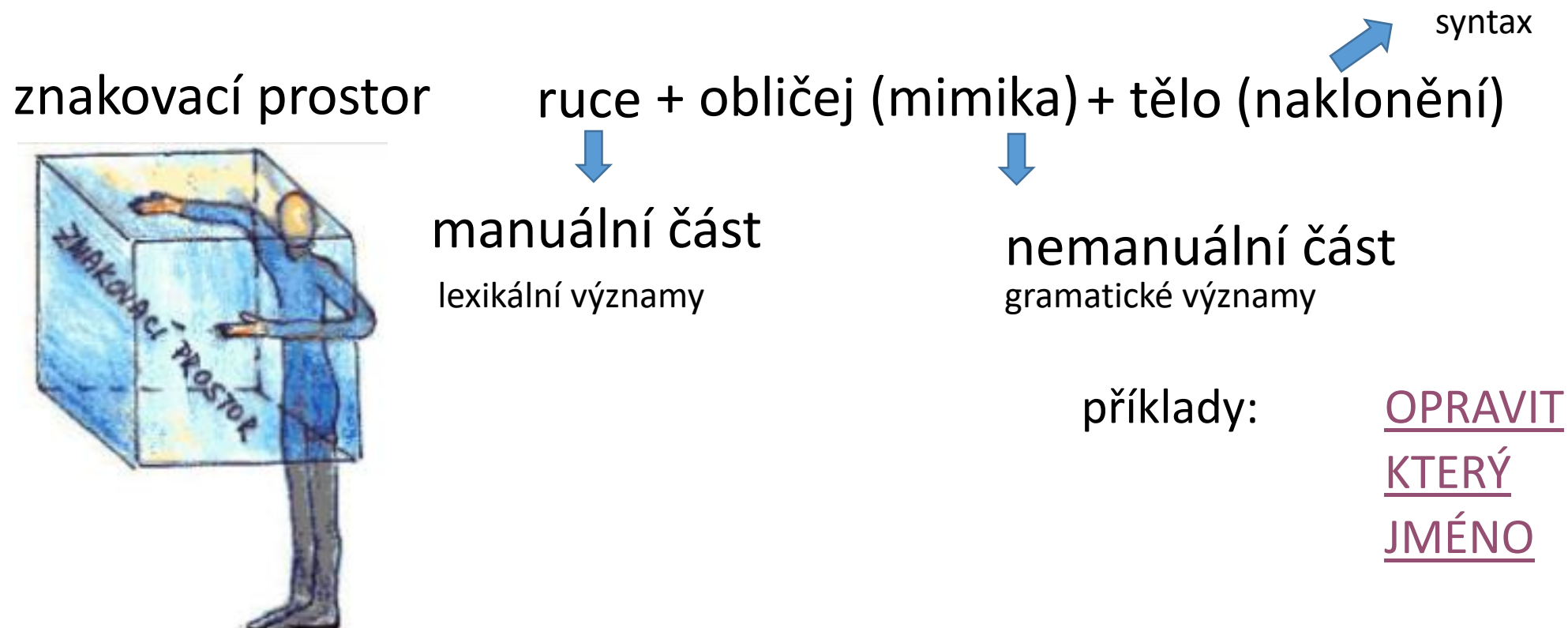
Otázky?

Obsah hodiny: 1. Úvod

1. Úvod do ZJ (ČZJ): vybrané aspekty artikulace a percepce, historie, uživatelé
2. Znakové jazyky jako přirozené jazyky
(dvojí členění, počátek lingvistického popisu)
3. Fonémy ve znakových jazycích

1. Úvod do ČZJ

- audio-orální jazyky (mluvené) vs. vizuálně-motorické jazyky (znakové)

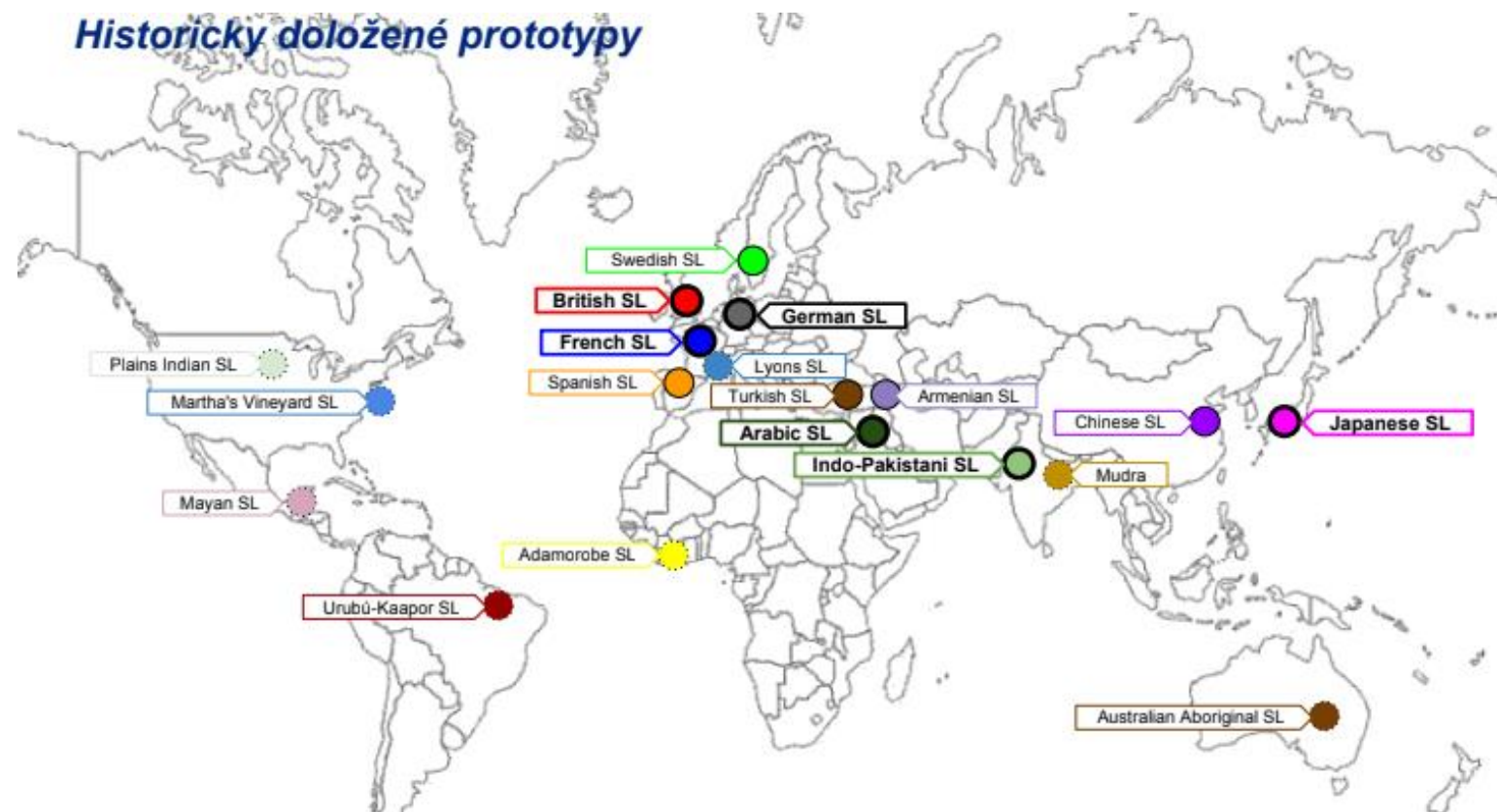
Uživatelé znakového jazyka

heterogenní skupina:

- **neslyšící:** nemohou (ani s kompenzací) přijímat akustické signály v takové kvalitě, aby mohli užívat audio-orální jazyk
  - prelingvální (nemluví, čeština cizí jazyk) a postlingvální (ohluchlí)
- **nedoslýchaví:** mohou užívat audio-orální jazyk s obtížemi, k jejichž překonání je třeba kompenzačních nástrojů
- uživatelé **kochleárního implantátu**
- **slyšící:** s osobními nebo profesními vazbami na komunitu

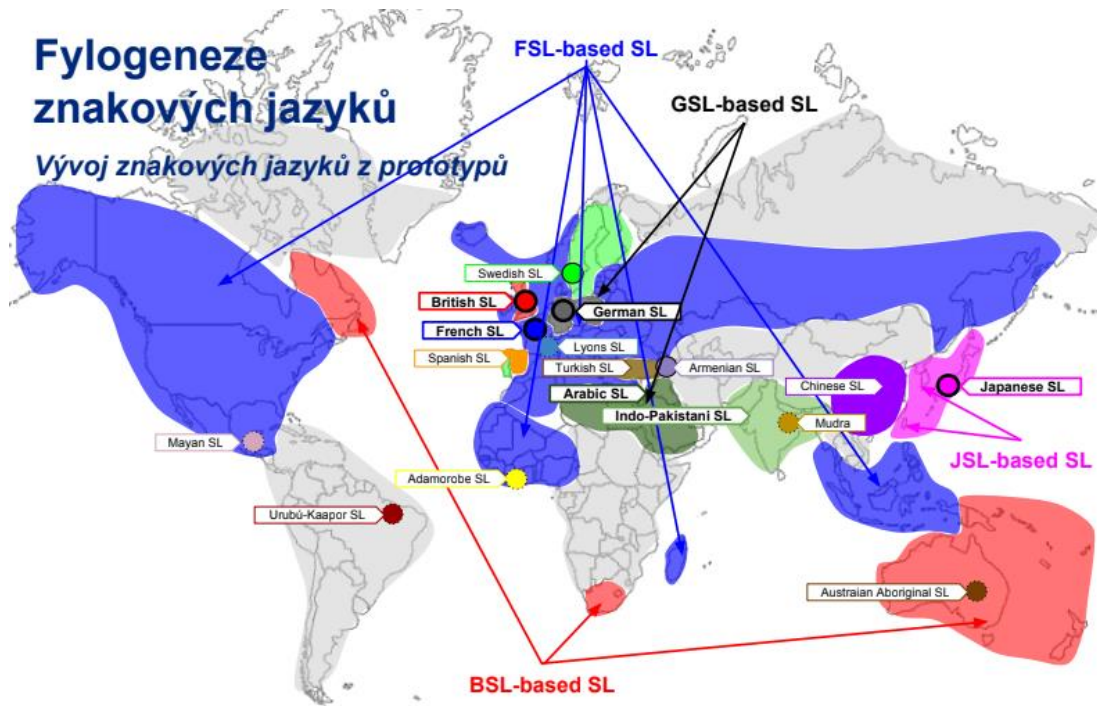
Fylogeneze znakových jazyků

- Typologicky jedna skupina

Vývoj z prototypů do současného stavu

Český znakový jazyk

- neexistuje kodifikace
- regionální členění: Čechy a Morava, dále podle silných komunit neslyšících (Praha, Brno, Plzeň, České Budějovice, Hradec Králové, Olomouc...)
- na lexikální úrovni velká rozrůzněnost:

BRATR – celá ČR

ČERVEN – Brno a okolí

BRATR – Čechy

ČERVEN - Morava

2. Lingvistický popis znakových jazyků

- dvojí členění jazyka:

jednotky, které nesou význam se dělí na jednotky, které nenesou význam, ale jsou lingvisticky signifikantní ►► fonémy

- metoda minimálních párů: např. **p-es** vs. **l-es**

- až do 60. let 20. století:

nejmenší jednotky znakového jazyka jsou slova

Slovo v ZJ: holistická ikonická jednotka

Příklady:

PŘÍTEL

ČAJ

PROUDIT

Ikoničnost:

čínské písmo (oheň)

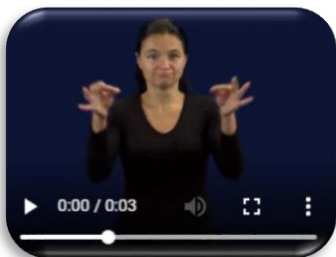
v ČZJ: OHEŇ

- přímý vztah nápodoby mezi objektem a jazykovým výrazem
- formálně nedělitelné jednotky, význam jako celek

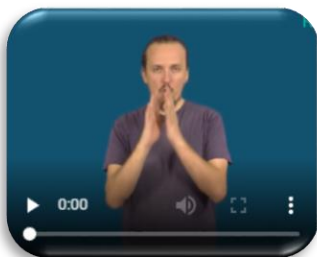
Ikoničnost jako škála

ikonické

PŘIPÍT SI

OHEŇ

DŮM

KOČKA

částečně ikonické

TĚSTOVINY

ROZEJÍT SE

neikonické (arbitrární)

KUCHYŇ

SÝR

William Stokoe, 1960, Americký znakový jazyk

- rozdíl mezi znaky lze strukturně zachytit
- metoda minimálních párů, „objev“ fonémů

př. 1

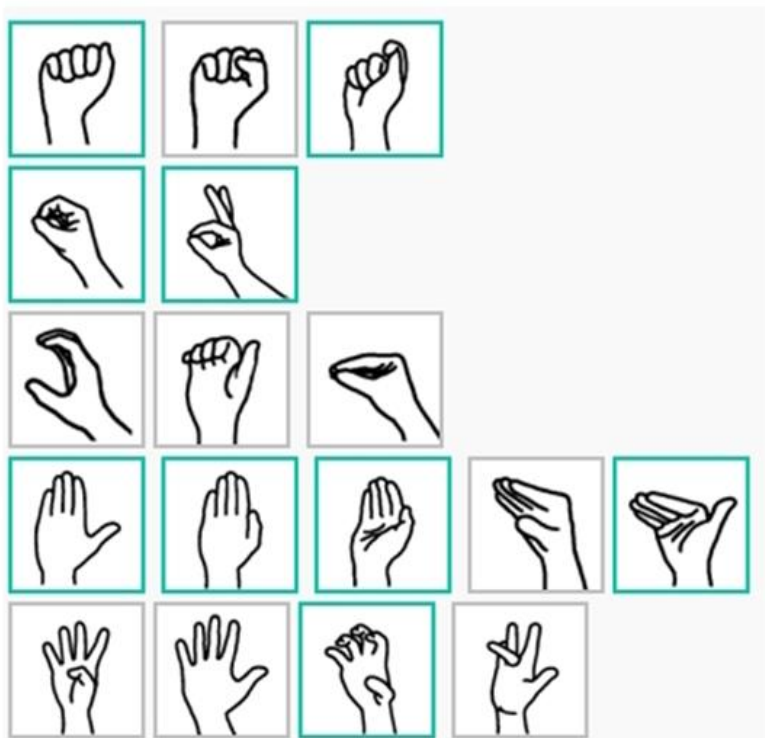
a. PŘÍTEL

b. VLASTNÍ

V čem se liší (manuální část)?

1. foném (parametr) znaku: tvar ruky

př. (2)

a. ČEKAT

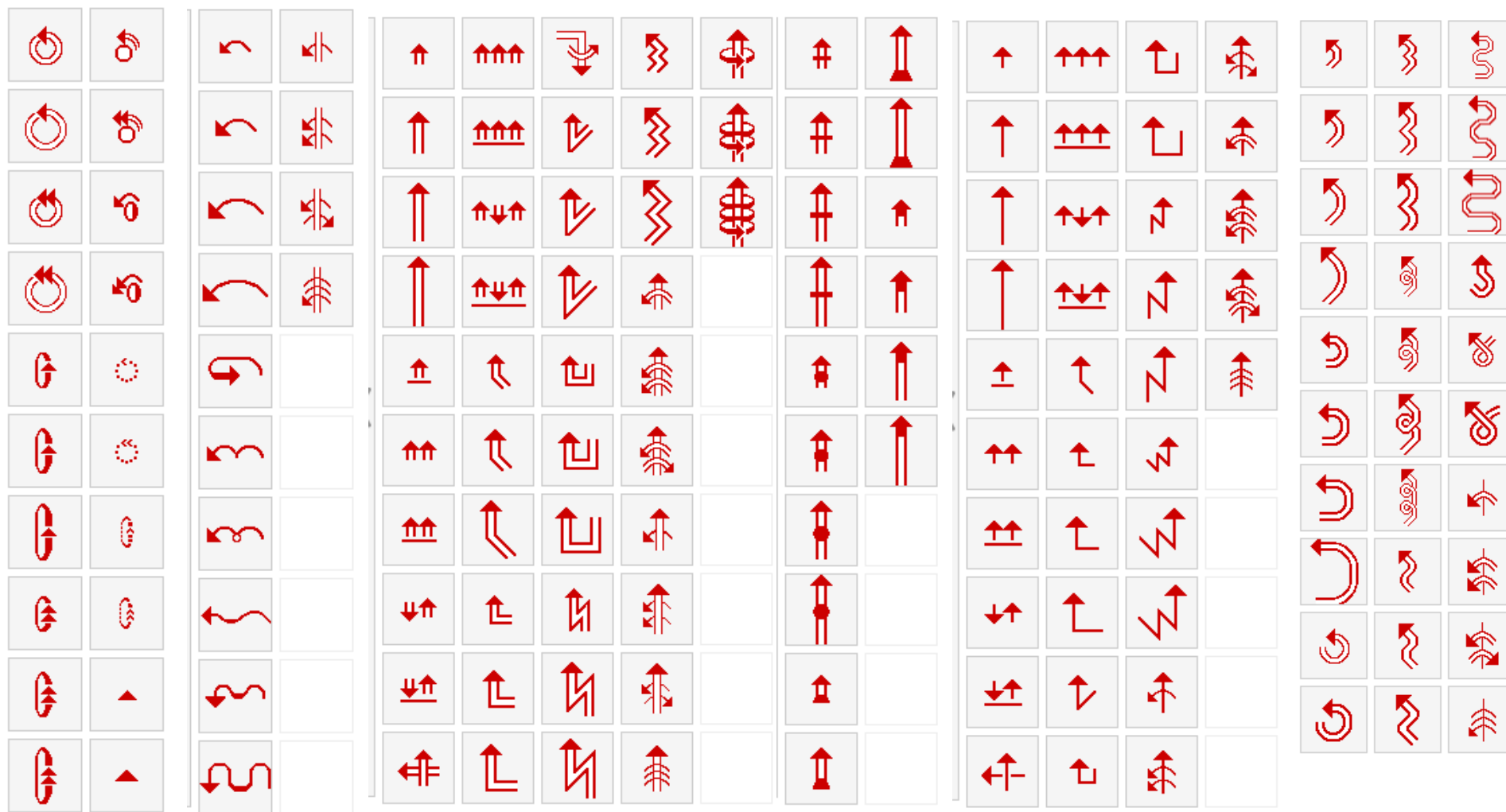
b. UŽÍVAT SI

V čem se liší (manuální část)?

2. foném (parametr) znaku: pohyb

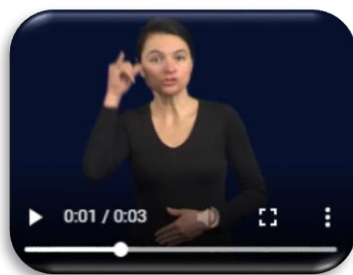

př. (3)

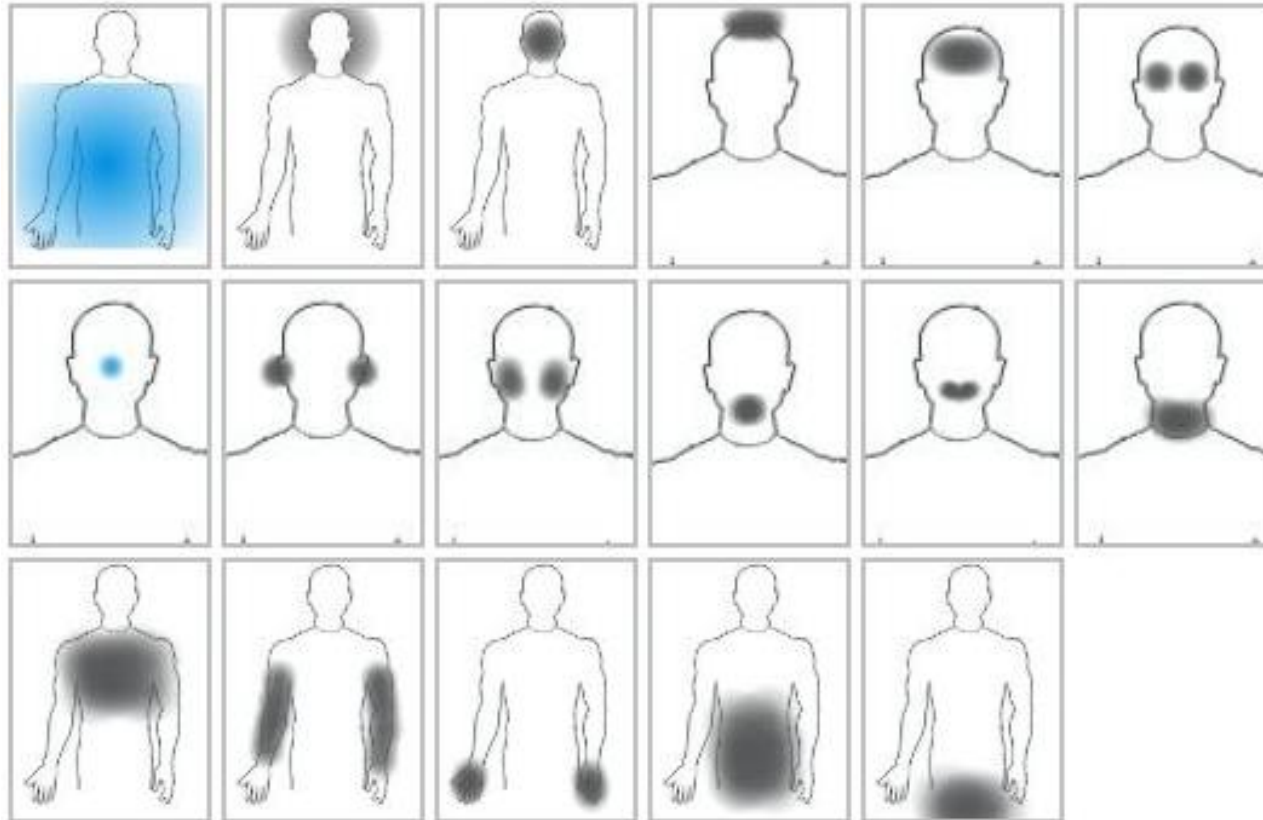
a. ČAJ

b. SVÁTEK

V čem se liší (manuální část)?

3. Foném (parametr) znaku: **místo** artikulace

Fonetické varianty

tvar ruky: BRATR (varianta 1, varianta 2)

VIDĚT (varianta 1, varianta 2)

pohyb: JMÉNO (varianta 1, varianta 2)

ZASTAVIT (varianta 1, varianta 2)

místo: POŠTA (varianta 1, varianta 2)

Stokoe (1960): shrnutí

- zakladatel lingvistického popisu znakových jazyků
- rozlišuje 3 skupiny fonémů, které obsahuje každý znak (parametry znaku): tvar ruky, místo artikulace, pohyb
- rozdíl v modalitách:
  - mluvený jazyk: **sekvence** konsonantů a vokálů
  - znakový jazyk: **simultánní** realizace tvaru, místa a pohybu
- později přidal: orientace ruky, nemanuální složka (víc částí)

(motivační) závěr

- **redefinice fonologie v lingvistice:**

- od **zvukových vzorců** (*sound patterns*) k obecné lingvistické struktuře, která **organizuje médium**, přes které se daný jazyk přenáší

- **fonologický výzkum znakového jazyka:**

- přehodnocení základních pojmů disciplíny (foném, rysy a jejich skupiny, segment, slabika...)

- oddělení teoretických konstruktů na univerzální pro PJ a specifické pro danou modalitu